

Till exempel i Kuusamo finnarnas renskötsel grundade sig på granlavssvedar som fälldes till renfoder på senvintern. Av svedar fick renar granlav och skägglav som växte på trädens kvistar och stammar.

Men en dystern syn.

En famn höga stubbar och kvistade stammar lämnades oanvända i skogen. I värsta fall blev de näring åt skogsbränder.

Bild

GTK, kuva-arkisto, Salla 146.

Anne Ruuttula-Vasari

Renens klövar och kronoskogen

Forststyrelsen och bönder konfronteras med varandra i kronoskogar
i det nordligaste Finland 1851-1900

Renkötsel av urminnes hävd

Renkötseln har ursprungligen varit en samisk näring. Medan den finska bosättningen spred sig allt högre norrut, började man idka renkötseln också i bondekulturen. Det fanns inget egentligt tillstånd att beta renar utan renägarna betade med stöd av urminnes hävd.

Finnarnas renkötsel grundade sig på granlavssvedar som fälldes till renfoder på senvintern. Av svedar fick renar granlav och skägglav som växte på trädens kvistar och stammar. Renarna höll sig till i ett litet område och skonades samtidigt från rovdjur.

I detta sammanhang ska jag koncentra mig på förhållandena mellan den finska befolkningen och skogsförvaltningen, men inte på samernas renbete. Föredragets ämne handlar uttryckligen om renen i norra Finlands kronoskogar på 1800-talet.

Äter renar granlav?

Den finska skogsstyrelsen grundades år 1859. Forstmästare som hade kommit till Lapplands gränser påträffade till sin förvåning renar genast i början av 1860-talet. Renar behöver granlav som också växte på

träden i kronoskogen.¹ Renen var ännu ett exotiskt djur enligt forstmästare som hade kommit från den sydligaste Finland, och de kunde inte förstå vad granlav var för något.

När snötäcket var tjockt gick männen efter renarna och fällde lavbevuxna träd till renföda. Man kunde fälla två till sex träd per ren om dagen. Forstmästarna ogillade att folk stal de största lavbevuxna träden på detta sätt.²

Genast från 1860-talet förhöll sig myndigheterna negativt till renbetet i kronoskogar. Renarna var allra farligast för skogsväxten och därför borde renbete i kronoskogas absolut ha förbjudits.³ I detta skede fick renarna ännu vara i fred och det gavs inga begränsningar skulle hindra renar från att beta i kronoskogar.

När på 1870-talet skogstyrelsen började uppbära på avgifter för kreaturens betesgång i kronoskogen förblev renarna fortfarande utanför denna avgift. Renarna gick fria också i kronoskogar största delen av året.

Renar som gräshoppor i Egypten

Längre söderut i Ijoälv dalen tyckte man att renarna vållade kronoskogar större skada än korna. Enligt myndigheterna var det ändå inte ett bra alternativ att belägga renarna med skatt. Ämbetsmannakåren skulle ha haft problem i arbetet att vänta. Om myndigheterna hade ingripit i näringsgrenen skulle de säkert ha blivit föremål för smädelse. Man kunde hindra skogen från att skadas genom att vänta att jordbruket skulle effektiveras. På så sätt skulle renskötseln minska av sig själv.⁴

¹. Pöytäkirjoja kokouksista, jotka maalaisväestön kanssa on asianomaisten puolesta pidetty metsän ja maan käyttöä koskevien kysymysten selvittelyä varten v.t 1860. Hb 1-2, kruununmetsiä koskevia asiakirjoja 1853-1888. Senaatin mvmtka. KA.

². A. G. Blomqvist, Reseberättelser från åren 1867-1869. A. G. Blomqvistin matkakertomukset vuosilta 1867-1869. Silva Fennica 100/1959. Helsinki 1959. s. 57. "Det antal träd, som årligen fälles till renbeten utgör derföre en ofantligt stor mängd, och eheru allmogen är anbefalls att dervid endast tillgripa granar, ser man dock föga efter trädslaget, utan blott efter lavens riklighet och den större eller mindre mödan, och tillgriper ofta även de allra största träd. Öfverallt i skogarna sen man derföre ock spår efter dessa renhyggen, hvilka lyckligtvist ej existera i Lappmarkerna."

³. Kommissionen 1868, s. 50; Komiteanmietintö 1872:2, s. 27.

⁴. Metsänpäällysmies Pehrman Forsströmille 1.11.1876. Ea4:2, lin hoitoalueesta saapuneet kirjeet 1875-1877. lin tpa. OMA.

Renarnas fria betesgång i kronoskogar och privatägda skogar väckte bitterhet bland boskapsägarna. Andra människor tyckte inte om att renarna skövlade skog som gräshoppor i Egypten. Renar trampade ner små träd åt höstackar och fördärvade brodd. Till råga allt måste man fälla skägglavbevuxna träd i brist på renlav. Det skulle ha varit bättre om renar i stället för kor hade blivit belagda med skatt.⁵

Från och med 1880-talet började renskötselns och skogsbruket intressena allt oftare drabba samman. I tidningar förekom kritiska åsikter om renarnas risk för skogsväxten. Också granlavsträd som fälldes till renföda väckte bitterhet. I de sydliga delarna av renskötselområdet måste man fälla så många träd att trädens försäljningsvärde skulle ha motsvarat värdet på en ren.

Forstmästarna vid polcirkeln på renarnas sida

I Ijo-, Simo och Kuusamoregionen hade skogsvårdsmyndigheterna inte en lika välvillig inställning till renar som deras nordligare ämbetsböder. Till exempel i Pudasjärvi fälldes årligen 120 000 - 300 000 granar till 2 000 - 3 000 renar. Granlaven växte långsamt på granen och det växte inte tillräckligt med renlav på marken. Dessutom röjde renskötarna inte lavgransbråtar utan tände hellre eld på dem.⁶

Renägarbefolkningen tyckte däremot inte att renarna skulle ha varit någon risk för skogarna utan en renägare från Pudasjärvi konstaterade:

”Här är renskötarna verkligen illa ute för renarnas skull, därför att alla moar är isbetäckta och det finns inte föda åt renarna. Och nu står vi inför den allra största nöden eftersom man inte får fälla granar i kronoskogen för renföda.”⁷

Vid polcirkeln ansåg forstmästarna däremot att renarna inte var så farliga för skogsväxten. En forstmästare från Sodankylä hoppades rentav på att finska renägare skulle ha följt fjällsamernas exempel på hur renar betas och hur renhjordar hålls ihop. På så sätt skulle också renstölderna och bedrägeribrotten ha minskat i antal till följd av en noggran överinsyn. Forstmästaren tyckte att renarna annars inteheller skadade skogsväxten lika mycket som kor, hästar och får.⁸

---

⁵. Kaiku 12/1884.

⁶. Enfred Forsströmin kirje A. G. Blomqvistille 16.7.1889. Saapuneet kirjeet 2.. A. G. Blomqvistin arkisto. KA; Forsström 1890C, s. 97-99.

⁷. Pohjois-Suomi 17/1880.

En skogsvårdämbetsman som var verksam i Sodankylä, skrev år 1888 i Suomen Metsänhoitolehti (Finland skogsvårdstidskrift) om att renen var en nyttig skogsförnygrare.

”Där marken täcks av en riklig renlavmatta är det omöjligt för ett trädfrö att gro. Här behövs hjälp och den hjälparen är renen. När renen söker renlav under snön på vintern, gräver den laven lös från markytan med sina klövar, varvid jorden kommer i dagen ställvis och trädfrön kan gro. - Nå det åstås att renen förstör trädplantot när den gräver i men jag är säker att den sår med detsamma.”

Enligt forstmästaren från Sodankylä var renarna mer till skada när de gned sina horn. Rener gnider gärna sina horn mot unga tallar varvid huden på hornen lossnar. Renen ersatte ändå dessa skador genom att bereda marken för skogsväxten. Och ”renen var ju lapparnas hus- och dragjur, ty renen är skadlig i värdelösa skogar ur skogsvårdens synvinkel men vi får allt mindre betrakta saken från denna synpunkt.”⁹

Man förstår skogsämbetsmannes välvillighet väl eftersom han var tvungen att färdas i trakter som ännu saknades ordentliga landvägar. Renen klarade sig bäst på vintern i snön. Ämbetsmännen från Sodankylä representerade en välvilja mot renar bland forstmästarna. Annars såg forstmästarna snett på renarnas vandring i kronoskogar.

De övriga forstmästarna accepterade inte sodankyläbons positiva attityd till renar. De irriterades speciellt av att denna ämbetsman uppträdde som skunnig i renfrågan efter bara en tre års vistelse i Sodankylä. Överforstmästaren I ljo hade ju en 30 års erfarenhet av renar. Också sodankyläbn borde ha sett de förfärliga ställena söder om polcirkeln där lavbevuxna träd hade fällts till renföda.¹⁰

Förskräckliga renåkrar

I slutet av 1880-talet föreslog också forstmästarna själva att det skulle tillsättas en kommitté för att undersöka renskötseln. Man ansåg att

⁸. Albert Sivén, Försök till uppskattning af sommarbetets ekonomiska betydelse inom Finland och ett kort skärskådande af de olägenheter, som ur forstlig synpunkt äro med betandet förenade, jemte ett framhållande af sättet, hvarpå betet utöfvas, för att i möjligaste förminska dess skadlighet. Finska Forstföreningens Meddelanden 2/1881. Helsingfors 1881, s. 31, 40.

⁹. Bernh. Ericsson, Metsien laadusta ja hoidosta Sodankylän metsäpiirissä. Suomen Metsänhoitolehti 2/1888. Helsinki 1888, s. 149.

¹⁰. Alarik Riddelin, ”Se koira vinkasee johon karttu koskee”. Finska Forstföreningens Meddelanden 9/1892. Helsingfors 1892, s. 255-256.

renar förorsakade skada särskilt i Simo, Ijo och Kuusamo socknar därför att det inte fannas renföda i dessa områden. Renar uppföddes med skägglav som växer på granar. Man kunde fälla 60 till 100 granar per ren under en vinter. Det beräknades att man till exempel i Pudasjärvi fällde 120 000- 300 000 granar årligen. De kvistade träden lämnades ofta i skogen, vilket gjorde att det uppstod bråtar och risken för skogsbrand ökade. Det framfördes också antaganden att renägarna skulle ha tänt skogsbränder avsiktligt för att slippa kvista träden.¹¹ På 1860-talet uppgavs att man fällde bara några granar per ren. I slutet av 1800-talet talades det om tiotals, till och med 100 stammar.

Forstmästare som var verksamma i Ijoälvdalen och Kuusamo såg inga goda sidor i renbete. Det växande trädbeståndet led på alla sätt och det tunna lavtäcket kunde inte föda renarna. Renåkrarna, med andra ord lavbevuxna granar som hade fällts till renföda, var en dystern syn.

En famn höga stubbar och kvistade stammar lämnades oanvända i skogen. I värsta fall blev de näring åt skogsbränder.¹²

Allmänt taget kan man konstatera att forstmästarna i det nordligaste Finland, i Sodankylä och därifrån norrut, hade en större förståelse för renar än de som hade varit om att vittna renägarens och boskapsägarnas kamp om betesmarker. I norr fällde man inte lavgranar till renföda. I Kuusamo- och Pudasjärvi-regionen var läget helt annorlunda.

Renar äter pappaerindustrins granar

År 1896 samlades forstmästarna i Uleåborg där diskussionsämnet var renarnas lavträd. Renarnas nödfoder blev allt mer aktuell därför att pappersindustrin hade börjat konkurrera om kronoskogarnas granar. Även norra Finlands granar började duga till export. Ytterligare skulle renarnas fria betesrättighet sluta år 1897.

---

¹¹. Suomen Metsänhoitolehti 3/1889, s. 114-118. Samassa yhteydessä todetaan ylimetsänhoitaja Forssmanin lausuneen seuraavasti kokouksessa: "Puhuja katsoi, ett'eivät ne toimet, joihin metsähallinto on ryhtynyt metsän suojelemisen suhteen porokarjalta, ole kaikessa olleet paikallansa, sillä metsähallinto ei ole kylliksi huomioon ottanut poronhoidon suurta merkitystä viljelyksen suhteen, ja ehdoitti puhuja senvuoksi että hallitus asettaisi komitean tutkimaan asianlaitaa sekä tekemään ehdotusta poronhoidon järjestämisestä."

¹². Siren 1891, s. 1-3.

Vid mötet gjordes ett förslag till senaten, som beslöt, på vilket sätt renbete kunde fortgå i kronoskogarna. Syftet med de nya bestämmelserna var ytteligare att göra slut på avverkningarna för renföda i kronoskogarna. Särskilt skogsbruket hatade dessa avverkningar som tärde på pappersindustrins råvara.¹³

År 1898 stadfästes fri betesrätt som först gällde till år 1902 och sedermera fram till år 1908. Knektkontraktsocknarna Kemijärvi, Kuusamo ja Kuolajärvi hade redan tidigare beviljats fri betesrättighet. Rätten var i kraft så länge som storsskiftet var ofullbordat. Det fanns ännu inga begränsningar eller bestämmelser för privata marker, så tvister mellan renägare och markägare var fortfarande att vänta.¹⁴

Enligt de nya bestämmelserna hade renägarna rätt att fälla lavträd, antingen granar eller tallar till nödföda. Bestämmelserna var olika beroende på om träden fälldes i renskötselområdets nordliga delar i Lapplands härad eller i Kuolajärviregionen som var en del av Kemi härad, eller i renskötselområdets sydliga del. Avverkningen skulle ske med vederbörande forstmästares tillstånd och mot avgift under skogsvaktarens övervakning. I de sydligaste områdena fick man också fälla träden bara enligt skogsmyndighetens anvisning och mot en avgift. Lavträd fick man fälla bara till ett på orten gängse pris per träd. De fällda träden måste kvistas och transporteras bort från skogen inom ett år från avverkningen med undantag av knektkontraktsocknarna Kuusamo och Kemijärvi där man ännu fick fälla lavträden gratis, eftersom storskiftet var ofullbordat.¹⁵ Begränsningarna var naturligtvis strängare i de sydliga delarna varifrån träets väg till exportmarknaden var ännu lättare.

Forstmästarna uppskattade att man måste fälla åtminstone 100 lavgranar per ren, när tillgången på lav under snön var omöjlig. Man fällde lavträd uttryckligen i följande kommuner: Kuolajärvi (Salla), Kemijärvi, Rovaniemi, Tervola, Simo, Kuusamo, Taivalkoski, Pudasjärvi ja ljo man fällde däremot knappast alls lavträd i Lapplands härad, Kolari, Turtola och Ylitornio.¹⁶

Bebatten om renens farlighet fortsätter

¹³. T. A. Heikel, Finska Forstföreningen 1877-1927. Föreningens verksamhet under 50 år, belyst enligt protokollen. Helsingfors 1927, s. 41.

¹⁴. Erkki Laitakari, Metsähallinnon vuosisataistaival 1859-1959. Silva Fennica 107/1960. Helsinki 1960, s. 65.

¹⁵. Komiteanmietintö 1905:3, s. 98-104; Laitakari E. 1960, s. 65.

¹⁶. Komiteanmietintö 1905:3, s. 103.

År 1898 samlades Firnland skogsvårdsförenings filialavdelning i Uleåborgs län till överläggning om bland annat frågan: "Är renar nyttiga eller skadliga för skogsväxten och skogarnas välmåga på lavbevuxna marker i norra Finland?" I diskussionen konstaterades att renen förstörde trädplantor medan den grävde renlav under snön och under mygg- och knottplågan trampade den ned paltorna. På hösten gned renen sina horn mot unga träd. På våren grävde den fram trädrötter när den sökte lav.

En del av forstmästarna var av den åsikten att renar kunde främja skogsväxten på tjocka renlavmarker genom att trampa marken lämplig för skogsväxten. Renägarna såg också omsorgsfullare till att skogsbränder inte förstörde lavfält. Det konstaterades ändå allmänt, att man fortfarande inte (år 1898) hade tillräcklig information om huruvida renen verkligen är farlig för skogsväxten eller inte. I stället var man tvungen att förvärvä mer information för att man kunde utreda renens farlighet.¹⁷

Vid samma möte konstaterade skogsförman Waenerberg från Enare att renar nog hade förorsakat skada på många sätt. "Lapparna anser att de är berättigade att sköta sina renar på bästa möjliga sätt inom gränserna för samfällig jord med stöd av den gamla nyttjanderätten och lappskatten." Men enligt Waenerberg måste "vår storligen upplysta styrelsen" stå ut med och lida av dessa nackdelar. Renen var Lapplands enda verkligt fruktbara äker, varifrån befolkningen fick sin föda, sina kläder och skatter. I ödemarker där det inte fanns vägar kunde man färdas med ren. "Också av den orsaken måste man upprätthålla renskötseln och låta bli att förtryckta den på något sätt."¹⁸

Kommittén vars uppgift var att undersöka förhållandena i Lappmark konstaterade i början av 1900-talet:

"att renarna visserligen genom att gnida sina horna mot yngre träd skadar dem och att renarna genom att trampa ned och även på annat sätt förstör växande trädplantor, men att den indirekta nyttan av renskötsel, genom förebyggande av skogsbrand, ersätter nämnda skador i någon mån."¹⁹

Först år 1911 tillsattes en kommission att utreda renkötsel och dess lönsamhet samt att upprätta villkoren på vilka renbete skulle tillåtas på

---

¹⁷. Heikel 1927, s. 48.

¹⁸. Poronhoidon suhde metsän nuorennukseen. Metsänystävä 6-7/1899, s. 110-112.

¹⁹. Komiteanmietintö 1905:3.

statens ågor.²⁰ Kommissionen fick sitt betänkande färdigt år 1914. Betänkandet innehöll ett förslag till reglementet för renbete i kronoskogarna. I reglementet definierades ett renskötselområde vars södra gräns blev Kimminge älv ovan landvägen mellan Puolanka och Hyrynsalmi.

I början av 1900-talet klagade de lokala invånarna över att renar förorsakade skador på bärgat hö och växande ängar. Dessa klagomål kom främst från Kittilä, Sodankylä och Muonio där kronoskogstorparna har erövrat de naturliga ängsmarkerna. Förhållandena mellan renägare och kronoskogstorparsom idkade renskötsel beskrevs som spända och följden av detta var flera skadeståndskrav. I synnerhet under svåra vinterhållanden fick renarna sin föd från höstackar och hölador. Därjämte trampade de och smutsade resten av höet.²¹

Renen var ett problem för kronoskogen på 1800-talet och renarnas antal ökade tydligt i slutet av århundradet. Avverkningen av lavgranar för renar passade inte för skogsförvaltningens skogspolitik vilket resulterade i konflikter mellan renägarna och förvaltningen.

Pappersindustrins efterfrågan började allt mer rikta på granar varför man inte längre ville ge dem gratis till renhushållningen. Den fria renbetesrättigheten i kronoskogarna var förbi, lavträd fick man vidare bara till nödföda.

---

²⁰. Laitakari E. 1960, s. 65-66.

²¹. Gösta Grotenfelt, Suomen poronhoito. Kuvia ja muistiinpanoja. Helsinki 1920, s. 26-27.